

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΑΤΟΜΟΝ ΚΑΙ ΑΤΟΜΙΚΙΣΜΟΣ

33. — Το ὅτι ὁ ἔθνικισμὸς δὲν γεννᾶται ἀπλῶς διὰ θετικῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἰδέας τοῦ ἔθνους ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι εἰς φορέα τοῦ ἔθνικισμοῦ ἀνεδείχθη ἡ κοινωνικὴ τάξις ἐκείνη, ἡ ὁποία ἀπέτέλεσε καὶ τὸν φορέα ἄλλης χαρακτηριζούσης τὴν ἐποχὴν μας κατευθύνσεως: τοῦ ἀτομικισμοῦ. Ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους, ἰδέα θεμελιώσασα κοινότητα δεσμοῦ, πρὸ τῆς ὁποίας ἐξαφανίζεται τὸ ἄτομον, δὲν ἦτο δυνατὸν ἀφ' ἑαυτῆς νὰ ὀδηγήσῃ πρὸς τὸν ἔθνικισμόν, τοῦ ὁποίου φορεὺς εἶναι ἡ τάξις ἐκείνη, ἡ ὁποία συμβολίζει ἀκριβῶς ἀντιθέτως τὴν χειραφέτησιν τοῦ ἀτόμου. Τί εἶναι ὅμως τὸ ἄτομον ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου τὴν χειραφέτησιν εἶχεν ἀναγάγει εἰς σύμβολόν της ἡ ἀστικὴ τάξις, τὸ ἄτομον, τοῦ ὁποίου ἡ λατρεία ὠδήγησεν εἰς τὴν ἰδεολογικὴν κίνησιν τοῦ ἀτομικισμοῦ; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο θὰ ὀδηγήσῃ ἡμᾶς ἐνώπιον προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἐκ πρώτης ὄψεως δὲν ὑπάρχουν, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ ἀποκάλυψις ἔχει σπουδαιοτάτην σημασίαν.

34. — Ἐρωτᾶται πρωτίστως: δὲν ὑπῆρχεν ἄρα γε τὸ ἄτομον πρὸ τῆς γενέσεως τοῦ ἀτομικισμοῦ ὡς κινήσεως ἀποβλεπούσης εἰς τὴν χειραφέτησίν του, δὲν ὑπῆρχε τὸ ἄτομον πρὸ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἀστικῆς τάξεως ὡς φορέως ἀκριβῶς τοῦ ἀτομικισμοῦ;

Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δώσωμεν ἀπάντησιν ἀρνητικὴν. Τὸ ἄτομον ὑπῆρχε καὶ πρὸ τῆς ἀστικῆς τάξεως. Τὸ ἄτομον προηγήθη ὡς πραγματικότης τοῦ ἀτομικισμοῦ. Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὰς περιόδους ἐκείνας τῆς προϊστορίας, ἐν σχέσει πρὸς τὰς ὁποίας λέγεται — καὶ λέγεται ἐν πολλοῖς βασίμως —, ὅτι ὁ ἀνὴρ, ἀπὸ τῆς συνειδήσεως τοῦ ὁποίου ἐπέπρωτο νὰ ἀναπηδήσῃ τὸ ἄτομον, ἦτο ὑποταταμένος εἰς τὴν γυναῖκα, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν δηλαδὴ τὰς περιόδους ἐκείνας, τὰς ὁποίας ἐπεσφράγισεν ἡ νικηφόρος ἐπανάστασις τοῦ ἀνδρικοῦ κατὰ

τοῦ γυναικείου φύλου, τοῦ ἀτόμου κατὰ τῆς φύσεως, πρέπει νὰ θεωρήσωμεν καὶ τὰς περιόδους ἀκόμη ἐκείνας τῆς ἱστορίας, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζονται μὲ σύμβολον τὴν ἄρνησιν τοῦ ἀτόμου, ὡς διεπομένας ἐν πολλοῖς — καὶ ἴσως μάλιστα περισσότερο τῆς ἀτομικιστικῆς ἐποχῆς μας — ὑπὸ τοῦ ἀτόμου. Εἰς τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ὁ ταπεινότερος τῶν χειρονακτῶν προσέδιδεν εἰς τὸ ἔργον του κατὰ τὸ ἀπολύτως ἀτομικόν. Ἡ ἐργασία τοῦ ὑπεβοήθει τὴν ἀτομικότητα περισσότερο τῆς ἐργασίας τοῦ ὑπὸ τὰς συγχρόνους συνθήκας ἐργαζομένου. Αἱ ἐποχαί, αἱ ὁποῖαι ἐνεφανίζοντο διώκουσαι ἢ καὶ ἀπλῶς ἀγνοοῦσαι τὸ ἄτομον, παρέδωκαν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα μνημεῖα τέχνης, ἀπόλυτα ἄτομα τῆς τέχνης καὶ τοῦ πνεύματος, πρὸ τῶν ὁποίων ὠχρῖα ἢ ἐμφανιζομένη ὡς ἀπολυτρώσασα ἀκριβῶς τὸ ἄτομον ἐποχή μας. Τί σημαίνει ἄρα γε τοῦτο; Εἰς ποῖα συμπεράσματα δεόν νὰ ὀδηγήσουν ἡμᾶς αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις;

Τὸ πρῶτον εἶναι ἀπλοῦν. Ὅ,τι χαρακτηρίζει ἡ ἐποχή μας ὡς ἄτομον καὶ ὅ,τι ἀπολυτρῶνουν ὁ λεγόμενος ἀτομικισμὸς καὶ ὁ λεγόμενος φιλελευθερισμὸς, οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ ἀληθὲς ἄτομον, πρὸς τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ὑπῆρχε πάντοτε καὶ ὑπάρχει εἰς τὴν ψυχὴν παντὸς ἀνθρώπου (ἀδιάφορον ἐὰν ποικίλλῃ ἀναλόγως τῆς προσωπικότητος ἐκάστου), δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς ὅ,τι ἐμφανίζει ἡ φιλελευθέρα ἐποχή μας ὡς σύμβολόν της. Πρὶν ἢ ἐξετάσωμεν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐκηρύχθη ἐλεύθερον ὑπὸ τῆς ἀστικῆς καὶ φιλελευθέρας ἰδεολογίας καὶ χαρακτηρίζει τὴν ἐποχὴν μας, δεόν νὰ ὀρίσωμεν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θεωροῦμεν ὡς τὸ ἀπόλυτον ἄτομον, ὡς τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον.

35. — Τὸ ἀπόλυτον ἄτομον ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὸ ὅριον ὅχι μόνον τῆς κοινωνικότητος, ἀλλὰ καὶ τῆς γνώσεως, εἰδικώτερον δὲ τῆς κοινωνιολογίας. Εἰς τὰ νοήματα τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ὁποῖα εἶναι ταυτοχρόνως καὶ τὰ νοήματα τῆς ἱστορίας, ὑπάρχει πάντοτε καὶ κατὰ τὸ ἀπολύτως ἀτομικόν, τὸ ὁποῖον — ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω — ποικίλλει ἀναλόγως τῆς προσωπικότητος καὶ πρωτοτυπίας ἐκάστου. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν φύσιν, τῆς ὁποίας αἱ ἐκδηλώσεις, ὅσονδήποτε καὶ ἐὰν φαίνωνται ἀτομικαί, εἶναι δυνατόν, θιγόμεναι ὑπὸ τοῦ λόγου, νὰ ἀναχθοῦν εἰς γόμους καὶ γένη καὶ δὴ μέχρι τοιούτου σημείου, ὥστε οὐδὲν τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν νὰ ἀπομείνῃ, ἢ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων φερομένη ἱστορία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δαμασθῇ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὑπὸ τοῦ λόγου. Τὸ ἱστορικὸν γίγνεσθαι διέπεται ὑπὸ δύο εἰδῶν ἀτομικότητος. Ἡ μία

ἀτομικότης εἶναι σχετική· ἢ ἄλλη εἶναι ἀπόλυτος. Ἡ μία ὑπάρχει μόνον, ἐφ' ὅσον δὲν αἴρεται ὑπὸ τοῦ λόγου. Ἡ ἄλλη ὑπάρχει παρὰ πᾶσαν προσπάθειαν τοῦ λόγου, ὅπως τὴν διαλύση. Ἡ σχετικὴ ἀτομικότης, ὀφειλομένη μόνον εἰς τὰς κατηγορίας τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου, εἶναι δυνατὸν ὅπωςδῆποτε νὰ ἀναχθῆ εἰς τύπους, εἰς γενικὰς ἐννοίας. Ἀπόλυτος ἀτομικότης εἶναι ἀντιθέτως ἐκείνη, ἢ ὁποῖα, μοναδικὴ οὕσα εἰς τὴν οὐσίαν της καὶ ὑπεράνω πάσης νομοτελείας εὐρισκομένη, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστῆ ἐννοιολογικὴν ἀφαίρεσιν καὶ κατ' ἀκολουθίαν σύλληψιν. Εἰς τύπους ἀνάγεται μόνον ὅ,τι δὲν εἶναι εἰς τὴν ἱστορικὴν ζωὴν ἀπολύτως ἀτομικόν, ὅ,τι δὲν εἶναι — συμφώνως πρὸς τὴν ὀρολογίαν τοῦ φιλοσόφου καὶ κοινωνιολόγου *Georg Simmel* — «ἐξωκοινωνικόν». Δὲν ὑπάρχει βεβαίως ἱστορικὸν γεγονός, τοῦ ὁποίου τὰ συστατικά στοιχεία, δηλαδὴ τὰ συστατικὰ νοήματα νὰ μὴν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναχθοῦν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εἰς τύπους, εἰς γενικὰς ἐννοίας. Πᾶσα γενίκευσις ὅμως ἱστορικοῦ γεγονότος αἴρει τὴν ἀτομικότητα μέρους μόνον τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὸ στοιχείων, δηλαδὴ αἴρει τὴν ἀτομικότητα τῶν στοιχείων μόνον ἐκείνων, τὰ ὁποῖα δὲν ὀφείλονται εἰς «ἀπολύτως» ἀτομικὸν νόημα. Τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν δὲν συλλαμβάνεται αὐστηρῶς ἐπιστημονικῶς. Ἡ τελευταία αὕτη ἀλήθεια, ἀπὸ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ὁποίας δέον νὰ ὀρᾶται πᾶσα κοινωνιολογία γνωρίζουσα τὰ ὄριά της, εἶχεν ἤδη τονισθῆ ὑπὸ τοῦ *Gabriel Tarde*. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ πρέπει μάλιστα νὰ ἐπιμείνωμεν κάπως περισσότερο διὰ νὰ διαλυθοῦν παρεξηγήσεις τινὲς αὐνδεόμεναι πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Γάλλου κοινωνιολόγου.

Τρία εἶδη νόμων διέπουν, κατὰ τὸν *Tarde*¹, ἅπαντα τὰ φαινόμενα, τὰ φυσικὰ καὶ κοινωνικά. Οἱ νόμοι τῆς ἐπαναλήψεως, τῆς ἀντιθέσεως καὶ τῆς προσαρμογῆς τῶν φαινομένων διέπουν τὸ σύμπαν καὶ ἐπιτρέπουν εἰς ἡμᾶς τὴν κατανόησίν του. Ἡ ἐπανάληψις ἐκδηλοῦται ἐν τῇ κοινωνικῇ ζωῇ ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς μιμήσεως, ἢ ἀντίθεσις ἀποτελεῖ ἀπλῶς εἰδικὴν ἐκδήλωσιν τοῦ φαινομένου τῆς ἐπαναλήψεως, δηλαδὴ τὴν ἀρνητικὴν τούτου ὄψιν, τέλος δὲ ἡ προσαρμογὴ ἀποτελεῖ τὸ φαινόμενον ἐκεῖνο, διὰ τοῦ ὁποίου συντίθενται εἰς ἀνωτέρας μορφὰς ἢ ἀπλῆ ἐπανάληψις καὶ ἢ ἀπλῆ ἀντίθεσις.

Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ *Tarde* παρερμηνεύθη βαρύτερα καὶ ἐξακολουθεῖ ἀκόμη ὑπὸ τινῶν παρερμηνευομένη. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος παρερ-

1) Περὶ βλ. προχείρως: *Gabriel Tarde, Les lois sociales, Paris 1921.*

μηγεία ὀφείλεται εἰς τὴν ἔξαιρέτως διαδεδομένην γνώμην, καθ' ἣν ὁ Tardé ζητεῖ νὰ ἀναγάγῃ τὰ πάντα εἰς τὴν μίμησιν, ἀνάγων τοιούτοτρόπως καὶ τὴν μίμησιν εἰς μεταφυσικὸν παράγοντα. Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη βασίζεται ἐπὶ κακῆς ἐκτιμήσεως τοῦ ἔργου του. Ὁ Tardé παραδέχεται πλήρως καὶ τὴν ὑπαρξιν φαινομένων ἀπολύτως ἀτομικῶν, φαινομένων μὴ ὀφειλομένων εἰς ἐπανάληψιν καὶ μίμησιν. Ἡ μίμησις μάλιστα προϋποθέτει, καθ' αὐτόν, τὸ ἀπολύτως ἀτομικόν, τὸ ὁποῖον γίνεται — ἔφ' ὅσον εἶναι βεβαίως δυνατόν — ἀντικείμενον μιμήσεως. Τὴν κυρίαν μάλιστα σημασίαν ἐν τῇ κοινωνικῇ ζωῇ ἔχει, κατὰ τὸν Tardé, ἀκριβῶς ὁ παράγων τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ, δηλαδή ἡ ἐμφάνισις τοῦ πρώτου, ὡς λέγει ὁ Γάλλος κοινωνιολόγος, ἐφευρέτου. Ἡ μίμησις συμβάλλει ἀπλῶς εἰς τὸ νὰ προβληθῇ κοινωνικῶς τὸ ἀτομικόν. Ἐὰν ἐβάσι-σεν ὁ Tardé τὴν κοινωνιολογίαν μόνον ἐπὶ τῆς μελέτης τῶν φαινομένων τῆς μιμήσεως, τοῦτο ὀφείλεται εἰς λόγους συγγενεῖς πρὸς ἐκείνους, ἀπὸ τῶν ὁποίων ὠρμήθημεν καὶ ἡμεῖς ἀνωτέρω. Ὁ Tardé δὲν ἠρνήθη τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ, ἀλλ' ἐθεώρησεν ἀπλῶς πᾶσαν προσπάθειαν τείνουσαν εἰς τὴν κατανόησιν τούτου ὡς κειμένην ἔξω τῶν ὁρίων τῆς ἐπιστήμης, καθ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ τῆς κοινωνιολογίας. Τὸ ἀπολύτως ἀτομικόν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ ἐπιστημονικῶς. Ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο κατέληξεν ὁ Tardé εἰς συμπεράσματα συγγενῆ πρὸς ἐκεῖνα, πρὸς τὰ ὁποῖα ὠδήγησαν καὶ αἱ ἔρευναι Γερμανῶν τινῶν ἱστορικῶν καὶ κοινωνιολόγων, ἰδιαίτατα δὲ αἱ ἔρευναι τοῦ Lamprecht καὶ τοῦ Simmel. Τὸ ἀτομικόν, κατὰ τὸν Tardé, δὲν συλλαμβάνεται ἐπιστημονικῶς. Δὲν ὑπάρχει ἐπιστήμη τοῦ ἀτομικοῦ. Ὑπάρχει ἀπλῶς τέχνη τοῦ ἀτομικοῦ. Ὁ Tardé, ὅστις κατηγορεῖται ὡς ὑπερτιμῶν τὸν παράγοντα τῆς μιμήσεως καὶ ὡς ὑποτιμῶν καθ' ἀκολουθίαν τὸ ἄτομον, ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Emile Durkheim ἀκριβῶς διὰ τοῦ ἐπιχειρήματος, ὅτι οὗτος ἀγνοεῖ τὴν ἀξίαν τοῦ ἀτόμου καὶ ζητεῖ νὰ ἀναγάγῃ τὰ πάντα εἰς τὸ κοινωνικόν, εἰς τὴν κοινωνίαν ὡς εἰς ἴδιον καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ κινούμενον, δηλαδή «ἔξω τῆς συνειδήσεως τῶν ἀτόμων» ζῶντα ὀργανισμόν.

Ὁ Tardé λοιπὸν δὲν ἀγνοεῖ τὸ ἀπολύτως ἀτομικόν (ὅπως ἀγνοεῖ ἢ μᾶλλον ὑποτιμᾷ τοῦτο ὁ Durkheim), ἀλλ' ὀρμάται ἀπλῶς ἐκ τῆς ἀρχῆς, ἐξ ἧς ὠρμήθημεν καὶ ἡμεῖς ἀνωτέρω, δηλαδή τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν τὸ ἀπολύτως ἀτομικόν δὲν συλλαμβάνεται ἐπιστημονικῶς. Μόνον διαί-σθησις καλλιτεχνικὴ εἶναι δυνατόν νὰ ὀδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὴν σύλληψιν ἢ μᾶλλον εἰς τὴν ἀναδημιουργίαν τούτου.

36. — Τὸ ἀπόλυτον ἄτομον, περὶ τοῦ ὁποίου ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω,

τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν εἰς τὰ νοήματα καὶ εἰς τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς ὅ,τι κηρύσσει (καὶ κολακεύεται, κηρύσσουσα), ὅτι ἀπελύτρωσεν ἡ ἐποχὴ μας. Ἐφ' ἧς στιγμῆς ὁ ἄνθρωπος εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἱστορικὴν ζωὴν, προσέδωκεν εἰς τὰ ἔργα του πάντοτε καὶ κἄτι τὸ ἀπολύτως ἀτομικόν. Τὸ ἀπόλυτον ἄτομον δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ κηρυχθῆ πολιτικῶς καὶ προγραμματικῶς ἐλεύθερον. Τὸ παράδοξον μάλιστα εἶναι τοῦτο: ὅτι ἂφ' ἧς στιγμῆς ἐκηρύχθη τὸ ἄτομον ὑπὸ τοῦ φιλελευθερισμοῦ καὶ ἀτομικισμοῦ ἐλεύθερον, ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐχαρηκτήρισamen ἀνωτέρω ὡς τὸ ἀπολύτως ἀτομικόν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅχι μόνον δὲν ἐτονώθη, ἀλλ' ἀντιθέτως μάλιστα κατεπολεμήθη καὶ κατεπνίγη ἐν πολλοῖς. Ἡ τραγικὴ αὕτη παραδοξότης ὀφείλεται εἰς τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι ἡ κίνησις, ἡ ὁποία ἐκήρυξε τὸ ἄτομον ἐλεύθερον, συνεδυσάσθη πρὸς περίοδον τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ ὁποία τείνει νὰ λογικοποιήσῃ καὶ μηχανοποιήσῃ τὰ πάντα, αἴρουσα ἀκριβῶς τὰς προϋποθέσεις, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἦντλει τὴν ὑπαρξίν καὶ δύνάμιν του τὸ ἀπολύτως ἀτομικόν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο πηγάζει ἀπὸ τοῦ ἀλόγου καὶ δὴ ἀπὸ σφαίρας ὑπεράνω τοῦ λόγου κειμένης, ἡ δὲ ἐποχὴ μας, ἡ ἀπολυτρώσασα κατ' ἐπίφασιν τὸ ἄτομον, ἀποξηραίνει συστηματικῶς πᾶσαν πηγὴν ἀλόγου ζωτικότητος, ἀδιάφορον, εἴαν πρόκειται περὶ ἀλόγου, τὸ ὁποῖον δὲν εὑρίσκεται ὑπὸ τὸν λόγον, ἀλλὰ δημιουργεῖται καθ' ὑπέρβασιν ἀκριβῶς τούτου. Ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς ἐξετόπισεν ἡ μᾶλλον ἐκτοπίζει ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν περισσότερον πᾶν τὸ μυστικόν καὶ μαγικόν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἦντλει ὁ ἄνθρωπος τὸ χάρισμα τῆς ἀτομικότητος, βιομηχανοποιούσα καὶ τὸν ἄνθρωπον, δηλαδή καθιστῶσα καὶ τοῦτον ἀπλοῦν ἀντίτυπον καὶ ἀντίγραφον τοῦ σήμερον κατὰ συνθήκην ἰσχύοντος ἀνθρωπίνου τύπου. Ἡ ἀπολυτρώσασα κατ' ἐπίφασιν τὸ ἄτομον ἐποχὴ μας ὑπεδούλωσε τὰς χεῖρας εἰς τὰς μηχανάς, αἱ ὁποῖαι ἀποκλείουν ὄλονέν περισσότερον τὴν ἀτομικὴν σχέσιν τοῦ ἐργαζομένου πρὸς τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας του, ἀποκλείουν τουτέστι τὴν μετάβασιν ἀπολύτως ἀτομικῶν στοιχείων εἰς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἦτο ὅχι μόνον δημιούργημα τῶν χειρῶν, ἀλλὰ καὶ δημιούργημα τῆς ψυχῆς μας. Ἡ ἀλήθεια αὕτη δηλοῖ ἀπλούστατα, ὅτι ὁ ἀτομικισμός, ὁ ὁποῖος ἐνεφανίσθη ἀκριβῶς ὡς σύμπτωμα τῆς χαρακτηριζούσης τὴν ἐποχὴν μας μηχανοποιήσεως, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ ἀληθῶς ἀτομικοῦ καὶ ἀπολύτως ἀτομικοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον. Διὰ νὰ συλλάβωμεν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει ὁ ἀτομικισμός ὡς ἄτομον καὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἀπολύτρωσις συνδέεται πρὸς τὸ κίνημα τῆς ἀστικῆς τάξεως, ἀρκεῖ νὰ ἐξετάσωμεν

δι' ὀλίγων τὸ ὅλον θεωρητικὸν συγκρότημα τοῦ ἀτομικισμοῦ καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ προκυψάντων πνευματικῶν ρευμάτων.

37.—Ὁ ἀτομικισμὸς, τοῦ ὁποίου θεωρητικὸς φορεὺς ὑπῆρξεν ἡ λογοκρατία, συνδέεται πρὸς τὴν πρώτην συνειδητὴν προσπάθειαν τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ὅπως ἐμφανίσῃ πᾶν τὸ ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ ἱστορίᾳ συμβαῖνον ὡς τελοῦν ὑπὸ νόμους φυσικοὺς ἢ ἐν πάσει περιπτώσει ὑπὸ ἀναγκαιότητα. Ἐκ τῆς αὐτῆς σφαίρας, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐγεννήθη καὶ ἐκινήθη ὁ ἀτομικισμὸς, ἐπήγασαν ἀργότερον καὶ δὴ ἐν πολλοῖς ἐν ἄμεσῳ συνδυασμῶ πρὸς τοῦτον ὁ θετικισμὸς καὶ ὁ φυσιοκρατικὸς ὕλισμὸς, δηλαδή ὁ ὕλισμὸς ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον κατεπολέμησεν αὐτὸς οὗτος ὁ Marx εἰς τὰς περὶ Feuerbach περιφήμους ἀποφθεγματικὰς του «θέσεις». Τὸ ὅτι ὁ ἀτομικισμὸς ἐγεννήθη ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ἐκείνην τοῦ πνεύματος, δι' ἧς ἐθεωρήθη ἡ ἱστορία ὑποτεταγμένη εἰς νόμους, τοῦτο ἔχει σπουδαιοτάτην σημασίαν. Ὅταν ὑποτάσῃ τὴν ἱστορίαν ὑπὸ πλήρη νομοτέλειαν, ἐκδηλώνει διάθεσιν ἐχθρικὴν κατὰ τοῦ μεγάλου ἀτόμου, τὸ ὁποῖον διασπᾷ τὴν ἰσχὺν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος νομοτελείας. Ὁ ἀτομικισμὸς ἐμφανίζεται τοιουτοτρόπως ἐχθρικῶς διατεθειμένος—ἀδιάφορον, εἰάν ἡ ἐχθρική αὕτη διάθεσις ὑπῆρξε συνειδητὴ ἢ ὄχι—πρὸς τὰ μεγάλα ἄτομα. Ὁ πρὸς τὸν ἀτομικισμὸν ταυτιζόμενος σχεδὸν φιλελευθερισμὸς ἐθέσπισε νόμους τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, νόμους, διὰ τῆς θεσπίσεως τῶν ὁποίων ἀπέβλεψεν εἰς τὸ νὰ προστατεύσῃ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ μικροῦ ἀτόμου, τοῦ ἀνθρώπου δηλαδή, εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ὁποίου τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν εἶναι ἐλάχιστον, ἀπὸ τοῦ κράτους καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀπὸ τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀτόμων, τὰ ὁποία εἶχον τὴν δύναμιν νὰ ταυτίζουσαν τὸ κράτος πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῶν ἄτομον. Ὁ ἀτομικισμὸς λοιπὸν ἐστράφη κατὰ τοῦ μεγάλου ἀτόμου διὰ νὰ προστατεύσῃ τὰ μικρὰ ἄτομα. Ὡς σύμβολόν του πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὄχι τὸ ἀπολύτως ἀτομικόν, ὄχι τὸ ἰσχυρὸν καὶ πραγματικόν, ἀλλὰ τὸ ἀδύνατον ἄτομον, τὸ ἄτομον τῆς καθημερινῆς ζωῆς, τὸ ὁποῖον δίδει ἀπλῶς τὴν ψευδῆ ἐντύπωσιν, ὅτι εἶναι, ἐν ᾧ πράγματι δὲν εἶναι ἢ εἶναι ἐλάχιστα ἄτομον.

Τὰ ἀνωτέρω ἦσαν ἀπολύτως ἀναγκαῖα πρὸς κατανόησιν τοῦ ἐξεταζομένου ἐνταῦθα προβλήματος. Ἦδη γνωρίζομεν τί εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐλάτρευσαν ὡς ἄτομον ὁ ἀτομικισμὸς καὶ ἡ ἐπ' αὐτοῦ βασιζομένη ἐποχὴ μας, καὶ πῶς συμβιβάζεται ὁ ἀτομικισμὸς πρὸς ἐποχὴν καταπνίγουσαν τὸ ἀληθῶς καὶ ἀπολύτως ἀτομικὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἐὰν σύμβολον τοῦ ἀτομικισμοῦ ἦτο τὸ ἀπολύτως ἀτομικόν, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτελῇ οὗτος τὴν κυριωτέραν κατεύθυνσιν τῆς ἐπο-

χῆς μας. Ἄλλὰ καὶ ἄλλο τι ἐξάγεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων. Ἡ ὑπαρξίς τοῦ μεγάλου ἀτόμου, δηλαδή ἐκείνου, τοῦ ὁποίου τὴν συνείδησιν συνιστοῦν στοιχεῖα, ὧν τὰ πλεῖστα εἶναι ἀπολύτως ἀτομικά, ὄχι μόνον δὲν διασπᾶ τὴν ἐνότητα τῆς κοινωνίας, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας μάλιστα κατοχυρώνει ταύτην. Ὁ μέγας ἀρχιτέκτων, διὰ τοῦ ἀριστουργήματος, τὸ ὁποῖον πηγάζει ἐκ τῆς ἀτομικότητός του, συνδέει τοὺς πάντας εἰς κοινὸν ἐνθουσιασμόν καὶ συγκίνησιν κοινήν. Τὸ μέγα ἄτομον δαμάζει τὰς ψυχὰς—ἀδιάφορον ἂν καλλιτεχνικῶς ἢ πολιτικῶς—καὶ παρασύρει εἰς κοινήν συγκίνησιν καὶ κοινὸν ἐνθουσιασμόν. Τὸ ἀντίθετον ἀκριβῶς συμβαίνει μὲ τὴν λατρείαν τοῦ μικροῦ ἀτόμου. Ὅταν ἐποχὴ τις—ὅπως ἡ ἐποχὴ, τὴν ὁποίαν ζῶμεν σήμερον—βασίζεται ἐπὶ τοῦ λατρεύοντος τὸ μικρὸν ἄτομον ἀτομικισμοῦ καὶ φιλελευθερισμοῦ, ἡ κοινότης διασπᾶται, ἡ ζωὴ χρησιμεύει εἰς αὐτὰς ταύτας τὰς καθημερινὰς τῆς ἐκδηλώσεις εἰς τὴν ὑπόθαλψιν πάσης αὐθαιρεσίας (καὶ δὴ τῆς μικρᾶς καὶ ἐστερημένης ἐμπνεύσεως αὐθαιρεσίας τοῦ μικροῦ ἀτόμου), ἡ δὲ κοινωνία ἐμφανίζεται βασιζομένη ἐπὶ τῆς ἀσυμφωνίας καὶ ὄχι ἐπὶ τῆς ὁμονοίας καὶ συμφωνίας τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτήν. Ὁ ἄνθρωπος ταύει νὰ συνδέεται πρὸς τὸν ἄλλον δι' ἐσωτερικῆς συγκινήσεως, παύει νὰ νοῆ τὸν πλησίον του πράγματι καὶ συμβάλλεται ἀπλῶς πρὸς αὐτόν. Ἡ παρατήρησις αὕτη ἐπαναφέρει ἡμᾶς εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Ferdinand Tönnies, τὴν ὁποίαν ἀνεπτύξαμεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον, εἰς τὴν θεωρίαν περὶ κοινότητος καὶ κοινωνίας. Ὁ ἀτομικισμὸς ἐξετόπισε πᾶσαν ἀληθῆ καὶ ὀργανικὴν κοινότητα μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐθεμελίωσε τὴν κοινωνίαν ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Tönnies ἐγκαινισθείσῃ εἰδικῇ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ. Ἡ κοινωνία ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ εἶναι προῖον τῆς αὐθαιρέτως σχηματιζομένης τεχνητῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή ὀφείλει τὴν ὑπαρξίν της εἰς βούλησιν, ἡ ὁποία ὑπαγορεύεται ὑπὸ σκοπιμότητος καὶ ὑπολογισμῶν. Ἡ κοινωνία, τὴν ὁποίαν ἐθεμελίωσε πλέον ὀριστικῶς ὁ ἀτομικισμὸς, παριστᾷ — κατὰ τὴν φρασεολογίαν τοῦ Tönnies — κοινωνίαν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι συμβιοῦν εἰρηνικῶς, ἐν ᾧ οὐσιαστικῶς εἶναι οὐχὶ ἠνωμένοι, ἀλλὰ κεχωρισμένοι ἀπ' ἀλλήλων. Τὸ ἄτομον, τοῦ ὁποίου ἡ χειραφέτησις δημιουργεῖ τὴν κοινωνίαν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν κοινότητα, εἶναι «τεχνητόν», εἶναι ὁ μέτριος ἄνθρωπος ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἀτομικότητος. Πάντα τὰ ὑποκείμενα τῆς κοινωνίας ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ὑποκείμενα τῆς κοινότητος, εἶναι—καὶ τοῦτο τονίζει ὀρθῶς ὁ Tönnies—ἐμποροὶ¹ (καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν «ἐμπορεύωνται»

1) Tönnies, *Gemeinschaft und Gesellschaft*, Berlin 1926, σ. 52 κ. ε.

ἐν τῇ ἐπαγγελματικῇ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ). Εἰς ἓν ἐκ τῶν τελευταίων του ἔργων, μελετῶν ὁ Tönnies εἰδικῶς τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῆς προόδου πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν, συμπληρώνει ὅσα εἶχεν ἀναπτύξει πρὸ τεσσαράκοντα καὶ πλέον ἐτῶν¹ καὶ παρακολουθεῖ συγκεκριμένως καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἱστορίας τῶν τελευταίων αἰώνων, τὴν ἀνατροπὴν, ἣν προεκάλεσεν ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἀτομικισμοῦ ὄχι ἀπλῶς ὡς ἰδεολογικῆς κατευθύνσεως, ἀλλὰ κυρίως ὡς ἐμπειρικῶς σημειωθείσης τάσεως.² Καὶ εἰς τὸ νεώτερον τοῦτο ἔργον του ἐπαναλαμβάνει ὁ Tönnies, βασιζόμενος δὲ ἐν μέρει καὶ ἐπὶ τοῦ ἔργου τοῦ F. J. Neumann «Λαὸς καὶ ἔθνος», τονίζει περισσότερον ὅ,τι εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον ἐπεχειρήσαμεν νὰ ἀντικρούσωμεν, δηλαδή ὅτι καὶ ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους εἶναι προῖόν τῆς ἐκτοπισάσης τὴν κοινότητα ἀτομικιστικῆς ἐξελίξεως, ἐφ' ἧς βασίζεται ἡ «κοινωνία» ἐν τῇ στενῇ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ. Ἐξαιρέσει ὅμως τοῦ σημείου τούτου, πᾶν ὅ,τι ἄλλο ἀναπτύσσει ὁ Tönnies καὶ εἰς τὸ νέον του τοῦτο ἔργον ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀνατροπὴν, τὴν ὁποίαν προεκάλεσεν ὁ ἀτομικισμὸς εἰς τὴν ἐποχὴν μας, ἀνατροπὴν, ἣτις συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἐξετοπίσθη ἡ ἀληθῆς κοινότης μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, παραχωρήσασα τὴν θέσιν της εἰς τὸ τεχνητὸν ἄτομον καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῦ βασιζομένην «κοινωνίαν», πάντα ταῦτα σημαίνουν ἀληθῆ κατανόησιν τοῦ φαινομένου τῆς ἐποχῆς μας. Ἀκολουθῶν μάλιστα μεθοδολογικῶς ὁδὸν ἐπιμελῶς κεχαραγμένην, ἐξετάζει ὁ Tönnies ἰδιαιτέρως ἐκάστην τῶν τριῶν μορφῶν, ὑφ' ἧς ἐξεδηλώθη ὁ ἀτομικισμὸς: πῶς δηλαδή ἐξεδηλώθη οὗτος ἐντὸς αὐτοῦ τούτου τοῦ πλαισίου τῆς παλαιᾶς κοινότητος, πῶς ἐξεπήδησεν ἐκ τῶν κόλπων ταύτης καὶ πῶς τέλος ἐνεφανίσθη παραπλεύρως εἰς αὐτήν, δημιουργήσας καθαρῶς ἐξωτερικῶς νέας μορφὰς ζωῆς ἀνεξαρτήτους ἀπὸ τῶν παλαιῶν μορφῶν τῆς κοινότητος. Παντοῦ ὅμως καὶ πάντοτε, ὅπωςδῆποτε καὶ ἐὰν ἐξεδηλώθη ὁ ἀτομικισμὸς (εἴτε διασπῶν καὶ παραβιάζων, εἴτε ἀγνοῶν ἀπλῶς τοὺς κοινοτικούς συνδέσμους τῆς ζωῆς), ὠδήγησεν εἰς τὴν ἄρσιν πάσης ὀργανικῆς ἐνόητος, εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὁ ὁποῖος συνδέει, διὰ τοῦ ξηροῦ ὑπολογισμοῦ, ὁ ὁποῖος χωρίζει. Τὸ ὅτι τὸ ἀληθές καὶ μέγα ἄτομον, ἀντιθέτως πρὸς τὸν ἀτομικισμὸν, ὄχι μόνον δὲν χωρίζει καὶ διασπᾶ, ἀλλ' ἐνώνει καὶ κρυσταλλώνει, ἀποδεικνύει καθαρότατα ἡ θεωρία τοῦ «δεσμοῦ», ὅπως

1) Τὸ θεμελιῶδες ἔργον του «Gemeinschaft und Gesellschaft» ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1887.

2) Πρὸβλ. F. Tönnies, Fortschritt und soziale Entwicklung, Karlsruhe 1926, σ. 5—35.

συνέλαβε ταύτην πρώτος, συμπληρώσας τὴν τυπολογίαν τοῦ T ö n n i e s, ὁ H e r m a n S c h m a l e m b a c h. Ὁ δεσμός, ὡς ἡ μία ἐκ τῶν τριῶν θεμελιωδῶν μορφῶν ἀνθρωπίνης συμβιώσεως, ὡς ἐκεῖνος ἀκριβῶς ὁ τύπος, ὅστις, παραπλεύρως εἰς τὴν κοινότητα καὶ τὴν κοινωνίαν, συμβολίζει μάλιστα τὴν ὑπερνίκησιν ἴσως τῆς μεταξὺ τούτων ὑφισταμένης ἀντιθέσεως, ὁ δεσμός εἶναι συνήθως προῖον χαρίσματος, τὸ ὁποῖον διακρίνει μεγάλα ἄτομα, ἄτομα, περὶ τὰ ὁποῖα δημιουργεῖται ἀκριβῶς οὗτος. Ὁ δεσμός εἰς πολλὰς τῶν ἐμπειρικῶν του περιπτώσεων προϋποθέτει ἀκριβῶς τὴν ὑπαρξιν τοῦ μεγάλου ἀτόμου καὶ βασίζεται ἐπὶ τοῦ αἰσθημάτων τῆς ἀναγνωρίσεως τούτου. Ἡ κοινωνία ἀντιθέτως, ἡ ὁποία βασίζεται ἐπὶ τοῦ ἀτομικισμοῦ, ἀγνοεῖ καὶ καταδιώκει δύναται τις εἰπεῖν τοῦ μεγάλου ἀτόμου τὴν συγκινοῦσαν καὶ εἰς κοινὴν συγκίνησιν ἐνοῦσαν ὑπαρξιν, διότι σκοπός της εἶναι νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ μικρὸν ἄτομον, τὸ ὁποῖον διασπᾷ διὰ τῆς θρασείας — ἀλλὰ καὶ κωμικῆς συγχρόνως — ἐμφανίσεώς του πᾶσαν ἐνότητα καὶ κοινότητα αἰσθημάτων. Τὸ μικρὸν ἄτομον, τὸ ὁποῖον ἐμφανίζεται χειραφετήσασα πλήρως (καὶ κολακεύεται, κηρύσσουσα, ὅτι ἐχειραφέτησεν) ἡ ἐποχὴ μας, χαρακτηρίζει ἑαυτὸ ὡς ἄτομον διὰ τῆς σχέσεώς του πρὸς τὰ πράγματα, πρὸς τὰ ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ ὄχι διὰ τῆς σχέσεώς του πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν ὑπαρξίν του. Καὶ τοῦτα ἔχει σπουδαιοτάτην σημασίαν. Τὴν ὑπαρξιν ἡμῶν ὡς ἀτόμων δὲν ἀντλοῦμεν ἔσωθεν, ἀλλὰ δανειζόμεθα ἀπλῶς ἔξωθεν. Ὁ ἀτομικισμός ἐδίδαξεν εἰς ἡμᾶς νὰ προσποιούμεθα τὸ ἄτομον, χωρὶς νὰ εἴμεθα ἄτομα. Ὡς ἄτομα ἐλεύθερα χαρακτηρίζει ἡμᾶς ἡ ἐποχὴ ὄχι διότι κατέχομεν ἐλευθέρως τὸν ἑαυτόν μας, ἀλλὰ διότι κατέχομεν κᾶτι, τὸ ὁποῖον κεῖται ἔξω τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ τὸ ὁποῖον μάλιστα ἀφαιροῦμεν ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ ἄλλου, τοῦ πλησίον μας. Τὸ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον κατέχομεν καὶ τὸ ὁποῖον κατέχομεν συνήθως αὐθαιρέτως, μεταβάλλει ἡμᾶς εἰς ἄτομα. Σύμβολον τοῦ ἀτομικισμοῦ εἶναι οὐχὶ ἡ ἐσωτερικὴ μας ζωντανὴ ἀνεξαρτησία, ἀλλ' ἡ ἐξάρτησις νεκροῦ τινος πράγματος, ἀντικειμένου τινος τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἀπὸ τῆς θελήσεώς μας, ἐξάρτησις, ἡ ὁποία σημαίνει συγχρόνως καὶ ἐξάρτησιν αὐτῆς ταύτης τῆς θελήσεώς μας ἀπὸ τοῦ κατεχομένου ὑφ' ἡμῶν πράγματος. Ὁ ἀτομικισμός ἐθεώρησεν ὡς πρῶτιστον καθήκον του νὰ ἀναγάγῃ εἰς θεῖον νόμον τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν. Ἡ ἀτομικὴ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ πράγματα ἐθεωρήθη ὡς ἐξασφαλίζουσα τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀτόμου. Ὁ ἀνθρώπος, ἐφ' ὅσον δὲν ἦτο ἄτομον πραγματικόν, ἔπρεπε νὰ δανεισθῇ τὴν ἀτομικότητά του ἀπὸ τὰ

πράγματα.¹ Εἰς αὐτὸν τὸν μικρὸν καὶ ὑστερόβουλον ὑπολογισμὸν ὄφρῃ-
 λουν τὸ ἦθος καὶ τὴν βαθυτέραν οὐσίαν των ὁ φιλελευθερισμὸς καὶ ὁ
 ἀτομικισμὸς. Οὗτοι ὠρμήθησαν ἀπὸ τῆς θεοποιήσεως τῆς ἀτομικῆς
 ἰδιοκτησίας, ἡ ὁποία, ἂν καὶ ὑπῆρχε βεβαίως ὡς πραγματικότης καὶ
 πρὸ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἰδεολογικῶν τούτων κατευθύνσεων, ἔστερεῖτο
 πάντως μέχρι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἐγεννήθησαν αὗται, δικαιώσεως
 ἀνωτέρας, ἰδεολογικοῦ ἐρεϊσματος. Ὁ ἀτομικισμὸς ἐδημιούργησε τὴν
 ἰδέαν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Πρὸ αὐτοῦ, δηλαδὴ κατ' αὐτὸν ἀκόμη
 τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ὡς ἰδέα δὲν ὑπῆρχε. Διὰ τὴν
 νοηθῆναι πλήρως ἡ παρατήρησις αὕτη, δεόν νὰ μελετηθῆ ἰδιαιτέρως ἡ
 ἐξέλιξις ἐν γένει τοῦ θεσμοῦ τῆς ἰδιοκτησίας καὶ δὴ ὅλων τῶν μορφῶν
 αὐτῆς, ἐξ ὧν τελευταία εἶναι ἡ μορφή τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας.

88. Η ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΑΥΤΗΣ.— Ἰδιοκτησία ἐν γένει εἶναι ἡ μορφή ἐκαίνη τῆς σχέσεως τοῦ ἀν-
 θρώπου πρὸς τὸν κόσμον τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ὑφ' ἣν κυριαρχεῖ οὗτος τῶν
 ἀγαθῶν κατὰ τρόπον ἀπόλυτον καὶ δὴ κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε ἡ
 προσβολή τῆς κυριαρχίας ταύτης νὰ σημαίνει προσβολὴν οὐχὶ τῆς δυνάμεως
 τοῦ ἀσκούντος αὐτήν, ἀλλὰ τοῦ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῆς δυνάμεως του ἰσχύον-
 τος δικαιώματος, συμφώνως πρὸς τὸ ὁποῖον ἀσχεῖ οὗτος ταύτην. Ἀπόλυτος
 κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ ἀγαθοῦ τινος σημαίνει τὴν κυριαρχίαν, διὰ
 τῆς ὁποίας ἀποκλείεται ἡ σχέσις παντὸς ἄλλου πρὸς τὸ ἀγαθὸν τοῦτο,
 ἐφ' ὅσον ἡ σχέσις αὕτη δὲν δημιουργεῖται τῇ συγκαταθέσει ἐκείνου, ὅστις
 κυριαρχεῖ τοῦ περὶ οὗ πρόκειται ἀγαθοῦ. Τὸ ὅτι ἡ κυριαρχία αὕτη βασιζέ-
 ται οὐχὶ ἐπὶ τῆς δυνάμεως, ἀλλ' ἐπὶ ὠρισμένου δικαιώματος τοῦ ἀσκούντος
 αὐτήν σημαίνει, ὅτι ἀρύεται ἐννοιολογικῶς τὴν ὑπαρξίν της οὐχὶ ἐκ τῆς φυ-
 σικῆς βίας (ἡ ὁποία πιθανὸν νὰ προηγήθη ἀπλῶς ἱστορικῶς), ἀλλ' ἐκ τῆς
 προστασίας τῆς τάξεως τοῦ δικαίου, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἀσχεῖται. Διὰ τὸν
 λόγον ἀκριβῶς τοῦτον ἀποτελεῖ ἡ ἐννοια τῆς ἰδιοκτησίας ἐν ἑκ τῶν οὐσιω-
 δεστέρων προβλημάτων τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου. Ἐὰν τὸ δικαίωμα τῆς
 ἀσκήσεως τῆς κυριαρχίας ἐπὶ τοῦ κόσμου τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν προϋποθέτῃ

1) Πρὸβλ. σχετικῶς καὶ Alfred Vierkandt, Kultur des neunzehnten
 Jahrhunderts und der Gegenwart, ἐν: «Handwörterbuch der Soziologie»,
 Stuttgart. Ἡ μελέτη αὕτη, ἡ ὁποία περιέχει πολλὰ στοιχεῖα κοινὰ πρὸς τὰ διέ-
 ποντα τὴν παροῦσαν ἐργασίαν, ἐξεδόθη δυστυχῶς, ὅταν ἡ τελευταία αὕτη εὗρι-
 σκετο ἤδη εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐκτυπώσεως. Περίληψιν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος με-
 λέτης τοῦ Vierkandt ἐδημοσιεύσαμεν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ σύγχρονος πο-
 λιτισμὸς» εἰς τὸ φύλλον τῆς ἐφημερίδος «Πρωτὰ» τῆς 2ας Ἰουνίου 1931. Σχε-
 τικὰ πρὸς τὰς ἐν τῷ κειμένῳ ἀναπτυσσομένας γνώμας ὑποστηρίζει καὶ ὁ
 Werner Sombart. Πρὸβλ. Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des
 Hochkapitalismus, 1. Halbband, München und Leipzig 1927.

ἢ ὄχι καὶ ἰδιαιτέραν τινα δύναμιν τοῦ ἀσκοῦντος αὐτήν, τοῦτο δὲν ἀφορᾷ τὴν ἐννοίαν τῆς ἰδιοκτησίας ὡς τοιαύτην.

Ἐρωτᾶται ἤδη: Τίνες εἶναι αἱ μορφαί, ὑφ' ἧς ἐξεδηλώθη μέχρι τοῦδε ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος ἡ κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τοῦ κόσμου τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν; Ἐσήμανεν ἄρα γε ἡ ἰδιοκτησία πάντοτε σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀτόμου πρὸς τὰ ἀντικείμενα τοῦ κόσμου τούτου;

Εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐρώτημα ἀπαντᾷ ἡ ἱστορία ἀρνητικῶς. Τὴν κυριαρχίαν του ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων ἐκείνων, ἅτινα ὀνομάζομεν ὑλικά ἀγαθὰ, δὲν ἤσκησεν ὁ ἀνθρώπος πάντοτε ὡς ἄτομον. Ἡ μορφή, ὑφ' ἣν ἤσκησεν οὗτος ταύτην ὡς ἄτομον, ἢ λεγομένη «ἀτομικὴ ἰδιοκτησία», εἶναι ἡ τελευταία ἀπλῶς μορφή ἰδιοκτησίας, τὴν ὁποίαν ἐγνώρισεν ἡ ἐξέλιξις τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν. Ταύτης προηγήθησαν (ἢ καὶ παραλλήλως πρὸς αὐτὴν ἀνεπτύχθησαν) διάφοροι ἄλλαι μορφαί ἰδιοκτησίας. Αἱ κυριώτεραι τούτων εἶναι αἱ ἑξῆς:

α) Ἐκείνη, ὑφ' ἣν ὁ ἀνθρώπος ἤσκησε τὴν κυριαρχίαν του ἐπὶ τοῦ κόσμου τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν ὡς μέλος φυσικῶς διακεκριμένης κοινωνίας ἀνθρώπων,

β) ἐκείνη, ὑφ' ἣν ἤσκησεν οὗτος ταύτην ὡς μέλος πνευματικῶς διακεκριμένης κοινωνίας ἀνθρώπων, καὶ

γ) ἐκείνη, ὑφ' ἣν ἤσκησεν οὗτος ταύτην ὡς ἄτομον.

39. — Ἡ πρώτη περίπτωσις ἰδιοκτησίας εἶναι ἡ λεγομένη κοινοκτημοσύνη. Αὕτη ἀπαντᾷ — ὅπως ἀπέδειξαν αἱ ἐθναλογικαὶ καὶ ἱστορικαὶ ἐρευναι — εἰς τὰς πρωτογόνους μᾶλλον κοινωνίας. Τὴν ὑπαρξίν πρωτογόνου κομμουνισμοῦ ὡς βαθμίδος, ἣν ἀναγκαίως διῆλθον εἰς ὠρισμένον στάδιον ἐξελίξεως πάντες οἱ λαοί, ὑπεστήριξαν ὡς πρῶτοι — πλὴν τῶν Marx καὶ Engels, οἱ ὁποῖοι ἐβασίσθησαν πρὸς τοῦτο ἐπὶ τῶν ἐθναλογικῶν ἐρευνῶν τοῦ Morgan — καὶ οἱ G. Hanssen, W. Roscher καὶ E. de Laveleye. Περὶ τοῦ προηγηθέντος τῆς ἱστορικῆς ἀνθρωπότητος χρυσοῦ αἰῶνος τῆς ἀπολύτου ἰσότητος εἶχον βεβαίως ὁμιλήσει καὶ προηγουμένως πολλοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τινες πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Ὁλόκληρος ἡ ἰδεολογία, ἢ ὁποία θεωρεῖ τὴν ἱστορίαν ἐγκαινιασθεῖσαν διὰ τῆς ὁμαρτίας — εἴτε τῆς ἁμαρτίας τῆς σαρκός, ὅπως θεωροῦν ταύτην ὁ Ἰουδαϊσμός καὶ ὁ Χριστιανισμός, εἴτε τῆς ἁμαρτίας τοῦ πνεύματος, ὅπως θεωρεῖ ταύτην π. χ. αὐτός οὗτος ὁ Rousseau — ὠρμήθη ἀπὸ τῆς πίστεως πρὸς ἀπολεσθέντα Παράδεισον. Ἡ πίστις ὅμως αὕτη ἐστερεῖτο — ἐφ' ὅσον ἦτο ἀπλῆ πίστις — κύρους ἐπιστημονικοῦ. Τοιοῦτον κύρος διεξεδίκησαν ὑπὲρ ἑαυτῶν πρῶται αἱ θεωρίαι τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων διανοουμένων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν μάλιστα κυρίως μελετηταὶ τῆς ἱστορίας τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῶν κοινωνιῶν.

Τὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὁποῖα ὠδηγήθησαν οἱ διανοούμενοι οὗτοι δι' αὐθαιρέτου μᾶλλον γενικεύσεως μεμονωμένων στοιχείων (ὅπως ἦσαν τὰ στοιχεία π. χ., τὰ ὁποῖα παρέδωκαν εἰς τοὺς Marx καὶ Engels, ἰδίᾳ εἰς τὸν τελευταῖον ἐξ αὐτῶν, αἱ περὶ τῶν Ἰροκέζων τῆς βορείου Ἀμερικῆς παρατηρήσεις τοῦ Morgan), ἐπεκυρώθησαν ἐν τούτοις — ὑποστάντα πάντως ἐν πολλοῖς τροποποιήσεσι οὐσιώδεις — ὑπὸ τῶν νεωτάτων ἐθναλογικῶν ἐρευνῶν, ἰδίᾳ τῶν ἐρευνῶν, αἵτινες συνδέονται κατὰ πρῶτον λόγον

πρὸς τὴν σχολὴν τῶν λεγομένων «καθολικῶν» ἐθνολόγων τῆς Βιέννης, πρὸς τὴν σχολὴν τῶν Wilhelm Schmidt καὶ W. Koppers.¹ Σήμερον δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι αἱ ἀπολύτως ἀρχέγονοι φυλαί, οἱ «κατώτατοι κυνηγοὶ» (οἱ κυνηγοὶ τῆς κατωτάτης βαθμίδος) ἐγνώρισαν κοινοκτημοσύνην. Ἡ ἰδιοκτησία ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἀπετέλεσεν ἰδιοκτησίαν ἀδιαίρετον ὁλοκλήρου τῆς ομάδος καὶ ὄχι ἰδιοκτησίαν τῆς οἰκογενείας ἢ τοῦ ἀτόμου. Αἱ φυλαὶ τῶν κατωτάτων κυνηγῶν ἐγνώρισαν ἴσως τὴν οἰκογενειακὴν, ἐν μέρει δὲ καὶ τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὰ κινητὰ ἀντικείμενα χρήσεως, εἰς τὰ ὁποῖα δεόν πάντως νὰ θεωρηθῶσι περιλαμβανόμενα, πλὴν τῶν ἐργαλείων καὶ ὄπλων, καὶ αἱ καλύβαι. Ἡ σημασία ὅμως τῆς ἰδιοκτησίας αὐτῆς—ἐάν κατ' ἀρχὴν ὑπῆρξε καὶ αὕτη ὡς ἰδιοκτησία ἀτομικὴ, πρῶτα, τὸ ὁποῖον ἀμφισβητεῖται σήμερον ὑπό τινων²—ἦτο ἐλαχίστη, δεδομένου, ὅτι οἱ λαοὶ αὗτοί, καταδεδικασμένοι εἰς διαρκῆ ὁδοιπορίαν καὶ μεταναστεύσεις, δὲν ἠδύναντο νὰ φέρωσι μεθ' ἑαυτῶν καὶ νὰ διαθέτωσιν εἰ μὴ ἐλάχιστα κινητὰ ἀντικείμενα.

Ἐκ τῶν κύκλων πολιτισμοῦ, οἱ ὁποῖοι προέκυψαν ἐκ τῶν κατωτάτων κυνηγῶν καὶ οἱ ὁποῖοι—συμφώνως πρὸς τὰς νεωτέρας ἐρεῦνας—δὲν διεδέχθησαν ἀλλήλους, ἀλλ' ἀνεπτύχθησαν ἀνεξαρτήτως ἀπ' ἀλλήλων, μόνον εἰς εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος διετήρησεν ἐν τῇ πλήρει αὐτοῦ ὄντοτητι τὸ καθεστὼς τῆς ἀρχεγόνου κοινοκτημοσύνης. Οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος κύκλοι εἶναι: α) ὁ τῶν ἀνωτέρων κυνηγῶν ἢ τοῦ ἐξωγάμου πατρικοῦ δικαίου, β) ὁ τῶν κατωτέρων γεωργῶν ἢ τοῦ ἐξωγάμου μητρικοῦ δικαίου καὶ γ) ὁ τῶν κτηνοτρόφων ἢ ὁ κύκλος τῆς μεγάλης πατριαρχικῆς οἰκογενείας. Κατὰ τὰ πρῶτα στάδια ἐξελίξεως τῶν ἀνωτέρων κυνηγῶν (τοτμιστῶν) ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἦτο ἄγνωστος. Περὶ τῶν Ἑσκιμῶν μάλιστα λέγεται, ὅτι, ἐάν τις ἐξ αὐτῶν ἦτο εἰς θέσιν νὰ δανείσῃ εἰς ἄλλον κινητὸν ἀντικείμενον, οὐδὲ τὴν ἐπιστροφὴν τούτου εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσῃ. Ἡ οἰκονομικὴ ἰσότης, ἐφ' ἧς ἐβασίζετο κατ' ἀρχὰς τὸ καθεστὼς τῶν ἀνωτέρων κυνηγῶν, ἤρθη μόνον ἀφ' ἧς στιγμῆς ἤρξατο σημειουμένη ἡ ἀνάμιξις τούτων πρὸς τὸν δεύτερον κύκλον πολιτισμοῦ, δηλ. πρὸς τοὺς γυναικοκρατούμενους κατωτέρους γεωργούς. Εἰς αὐτούς, ὡς καὶ εἰς τοὺς κτηνοτρόφους οὐδέποτε ἴσχυσε πλήρως τὸ καθεστὼς τῆς κοινοκτημοσύνης ὁλοκλήρου τῆς ομάδος. Ἐάν ἡ ἔννοια τῆς πενίας ἦτο καὶ εἰς αὐτούς ἄγνωστος, τοῦτο ὀφείλεται ὄχι εἰς τὴν ὑπαρξίν τυπικῆς κοινοκτημοσύνης, ἀλλ' εἰς τὴν ὑπαρξίν «κομμουνισμοῦ ἀγάπης», ὁ ὁποῖος ὤθει—καὶ δὴ ὑπὸ τὴν ἀμείλικτον βίαν τῆς «κοινῆς γνώμης»—τοὺς πλουσιωτέρους εἰς τὸ νὰ βοηθῶσιν ὁπωσδήποτε καὶ πάντοτε τοὺς πτωχοτέρους. Καὶ οἱ λαοὶ αὗτοί ἐγνώρισαν τὴν

1) Πρὸβλ κυρίως Schmidt und Koppers, Gesellschaft und Wirtschaft der Völker Regensburg 1924.

2) Πρὸβλ. π. χ.: Julius Lips, Die Anfänge des Rechts an Grund und Boden bei den Naturvölkern und der Begriff der Erntevölker, ἐν: «Festschrift Publication d'hommage offerre au P. W. Schmidt» Wien 1928, σ. 488.

ἀληθῆ κοινότητα· εἴαν ὄχι κοινότητα βασιζομένην ἐπὶ τοῦ δικαίου, πάντως κοινότητα βασιζομένην ἐπὶ τοῦ αἰσθήματος.¹

Καὶ ἡ ἄρσις ὁμῶς τῆς ἀρχηγόνου κοινοκτημοσύνης δὲν ὠδήγησεν ἀμέσως εἰς τὴν ἐδραίωσιν τοῦ μέχρι σήμερον ἰσχύοντος καθεστῶτος, ὑπὸ τὸ ὅποῖον ἀσκεῖ ὁ ἄνθρωπος τὴν κυριαρχίαν του ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ὡς ἄτομον. Ὁ ἄνθρωπος ἐξηκολούθησε νὰ ἀσκή ταύτην ὡς ἀπλοῦν μέλος φυσικῶς διακεκριμένης κοινωνίας ἀνθρώπων. Μὲ μίαν ὁμῶς οὐσιώδη διαφορὰν· ἐν ᾧ ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῶν κατωτάτων ἢ καὶ ἀνωτέρων κυνηγῶν ἤσκησεν ὁ ἄνθρωπος ταύτην ὡς μέλος ὀλοκλήρου τῆς ομάδος, εἰς ἣν ἀνήκε (ομάδος περιλαμβανούσης πολλὰς οἰκογενείας), ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῶν κτηνοτρόφων (καθεστῶς, ὅπερ μετεβιβάσθη σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τῆς διαστρωρώσεως τῶν διαφορῶν κύκλων πολιτισμοῦ καὶ εἰς πολλοὺς τῶν μὴ κτηνοτρόφων λαῶν) ἤσκησεν ὁ ἄνθρωπος τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας ὡς μέλος μικροτέρας κοινότητος ἀνθρώπων, ὡς μέλος τῆς μεγάλης πατριαρχικῆς οἰκογενείας. Ἡ οἰκογένεια τέλος χειραφετεῖται ἀπὸ τῆς φυλῆς ἢ τοῦ γένους, τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς ὀδηγούσης μέχρις αὐτῆς ταύτης τῆς χειραφετήσεως τῆς μεμονωμένης μικρᾶς οἰκογενείας ἀπὸ τῆς πατριᾶς. Πάντως τὴν κοινοτικὴν ἰδιοκτησίαν ἐμφανίζεται διαδεχομένη οὐχὶ ἡ ἀτομικὴ, ἀλλ' ἡ οἰκογενειακὴ ἰδιοκτησία. Ἐάν δὲν ἀπατᾷ τὴν ἔρευναν ἡ ὑπερτίμησις τῶν μεμονωμένων στοιχείων, ἐπὶ τῶν ὁποίων κατ' ἀνάγκην βασίζεται, ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης ἤρξατο ἐγκαινιάζουσα τοὺς ἱστορικοὺς αὐτῆς χρόνους διὰ τοῦ καθεστῶτος τῆς οἰκογενειακῆς ἰδιοκτησίας. Τὴν κυρίαν μάλιστα μορφήν ἰδιοκτησίας ἀπετέλει ἡ ἰδιοκτησία τῆς μικρᾶς πατριαρχικῆς οἰκογενείας. Ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῆς μεγάλης οἰκογενείας, τῆς μεγάλης κοινότητος τοῦ «οἴκου» ἔζων μόνον οἱ εὐγενεῖς καὶ βασιλεῖς, δηλ. τὰ γένη.

Τὸ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ Ἀρχαιότης κατὰ τὰ πρῶτα στάδια τῆς ἐξελίξεώς της ἠγγόησε τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν (ἐννοοῦμεν πάντως· τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἐν γένει ἐπὶ τῶν ἀκινήτων) ἐξόγεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι μέχρις αὐτῆς ταύτης τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς ἐξηκολούθησαν ἐν Ἑλλάδι διατηρούμενα σοβαρὰ τινα συμπτώματα τοῦ παλαιότερου καθεστῶτος, ὑπὸ τὸ ὅποῖον ἐστερεῖτο τὸ ἄτομον οἰκονομικῆς αὐτοτελείας. Ὡς τοιαῦτα συμπτώματα δεόν νὰ χαρακτηρισθῶσι κυρίως τὰ ἑξῆς: α) ἡ ἔλλειψις ἀγωγῆς κυριότητος, ἀγωγῆς ἀπολύτου, ὡς ἀνεπτύχθη τοιαύτη ἀργότερον ἐν Ρώμῃ, β) ἡ ἔλλειψις τοῦ θεσμοῦ τῆς χρησικτησίας, θεσμοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ γένεσις προϋποθέτει πάντως ἀναγνώρισιν τοῦ ἀτόμου ὡς οἰκονομικῆς μονάδος τῆς κοινωνίας, καὶ τέλος γ) ἡ ἐν Ἀθήναις μὲν μέχρι τοῦ Σόλωνος, ἐν Σπάρτῃ δὲ μέχρι αὐτοῦ τούτου τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου σημειωθείσα ἔλλειψις τοῦ θεσμοῦ τῆς διαθήκης. Ἡ τελευταία αὕτη ἔλλειψις εἶναι μάλιστα ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὴ διὰ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἀρχαῖος Ἕλληνας

1) Πρβλ. ἐν σχέσει πρὸς τ' ἀνωτέρω, πλὴν τῶν Schmidt καὶ Koppers καὶ Franz Oppenheimer, System der Soziologie. Bd. IV: Abriss einer Sozial- und Wirtschaftsgeschichte Europas von der Völkerwanderung bis zur Gegenwart Abt. I. Iena 1929.

δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐννοήσῃ εὐκόλως τὸ δικαίωμα τῆς ἔστω καὶ μετὰ θάνατον ἐλευθέρως διαθέσεως τῆς περιουσίας εἰς ἄτομον εὐρισκόμενον ἔξω τῆς οἰκογενείας. Ἡ οἰκογένεια ἐξηκολούθει θεωρουμένη, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν παραδόσεως ἀναγομένης ἀσφαλῶς εἰς περίοδον οἰκογενειακῆς ιδιοκτησίας, ὡς ὁ μόνος φορεὺς περιουσιακῶν δικαιωμάτων, ὡς ἡ οἰκονομικὴ μονὰς τῆς κοινωνίας.¹

Αὐτὰ μόνον εἶναι δυνατόν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς νὰ λεχθοῦν περὶ τῆς καθαρᾶς μορφῆς τῆς κοινοτικῆς ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς στενωτέρας μὲν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν αὐτῶν βάσεων στηριχθείσης οἰκογενειακῆς ιδιοκτησίας. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις πρόκειται περὶ μορφῶν ιδιοκτησίας, ὑφ' ἃς ὁ ἄνθρωπος ἤσκει τὸ δικαίωμα τῆς κυριαρχίας ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου (ἐφ' ὅσον ἦσαν ἀντικείμενα ἀκίνητα) ὡς μέλος ὁμάδος φυσικῶς διακεκριμένης ἀπὸ πάσης ἄλλης ὁμάδος. Αἱ μορφαὶ αὗται ιδιοκτησίας ἀποκλείουν μόνον τὰς σχέσεις τῶν ἐκτὸς τῆς ὁμάδος εὐρισκομένων πρὸς τὰ ἀντικείμενα, ἐφ' ὧν ἄσκει τὸ δικαίωμα ιδιοκτησίας ἡ ὁμάς.

Βλέπομεν λοιπόν, ὅτι περὶ τῆς κοινοτικῆς ιδιοκτησίας ἰδίως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ λόγος εἰ μὴ μόνον ἐν σχέσει πρὸς περιόδους τῆς ἀνθρωπότητος, οἱ ὁποῖαι δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν καθ' αὐτὸ ἱστορίαν. Ὅ,τι ἄλλο λέγεται περὶ τῆς κοινοκτημοσύνης ὡς περιόδου, ἣν διῆλθεν ἡ ἀγροτικὴ οἰκονομία τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, εἶναι μόνον ἐν μέρει ἀκριβές. Λέγεται, ὅτι τὸ ἀρχαῖον γερμανικὸν δίκαιον δὲν ἐγνώριζεν ἀτομικὴν ιδιοκτησίαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Τοῦτο εἶναι ἀληθές, ἐφ' ὅσον ἀναφέρεται εἰς τὰς προϊστορικὰς ἐκεῖνας περιόδους, περὶ τῶν ὁποίων ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω. Γεγονὸς εἶναι, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Καίσαρος δὲν εἶχεν ἀκόμη παγιωθῆ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν γερμανικῶν λαῶν ὁ θεσμὸς τῆς ιδιοκτησίας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Τὸ αὐτὸ δέον νὰ λεχθῆ καὶ περὶ τῶν Σλαύων. Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς Κέλτας, οἱ ἐν Ἰρλανδίᾳ ἐγκατασταθέντες διετήρησαν ἐπὶ μακρὸν τὸν θεσμὸν τῆς οἰκογενειακῆς ιδιοκτησίας καὶ δὴ τῆς ιδιοκτησίας τῆς πατριᾶς, ἐν ᾧ ἀντιθέτως οἱ Κέλται τῆς Γαλλίας ἔξω ἤδη κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Καίσαρος ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῆς πλήρως ἀνεπτυγμένης ἀτομικῆς ιδιοκτησίας

Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Τακίτου εἶχε πλέον ὠριμάσει καὶ εἰς τοὺς γερμανικοὺς λαοὺς ὁ θεσμὸς τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας. Ὁ ἀμέσως περιβάλλον τὰς οἰκίας χώρος ἐθεωρεῖτο πλέον ὑποκείμενος εἰς ἀτομικὸν δικαίωμα ιδιοκτησίας. Ἐκτοτε αἱ μορφαί, ἃς προσέλαβεν ἡ ἐξέλιξις τοῦ θεσμοῦ τῆς ιδιοκτησίας εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς ὑπενθυμίζουν πολλάκις τὴν παλαιὰν κοινοκτημοσύνην, δὲν διέπονται ὅμως ὑπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ πλήρους κομμουνισμοῦ. Ἐὰν κατ' αὐτὸν τοῦτον τὸν 7ον αἰῶνα μ. Χ. ἐρρῦθμιζεν ἐν Γερμανίᾳ τὴν καλλιέργειαν κτήματός τινος οὐχὶ ὁ κύριος αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ σύνολον τῶν γειτόνων του, τοῦτο ὠφείλετο ὅπλῳ εἰς τὴν διατήρησιν ἐθίμων ἀνα-

1) Πρὸβλ. ἐν σχέσει πρὸς τ' ἀνωτέρω καὶ Max Weber, *Agrargeschichte Agrarverhältnisse im Altertum*, ἐν: *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, III. Auflage, I. Bd. Jena 1909. Τὸ ἐκτενέστατον τοῦτο ἔργον τοῦ Max Weber ἐξεδόθη πρὸ τινῶν ἐτῶν καὶ εἰς ἰδιαίτερον τόμον.

γομένων εἰς τὴν περίοδον τῆς κοινοκτημοσύνης. Αἱ μορφαὶ ἐπίσης τῆς νοτιο-σλαβικῆς Στρούγκας καὶ τοῦ ῥωσικοῦ Μίρ, μορφαὶ ἀγροτικῆς οἰκονομίας, αἵτινες διατηρήθησαν μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων, δὲν ἐμφανίζουσι καθεστῶς πλήρους κοινοκτημοσύνης. Ὅσον ἀφορᾷ εἰδικῶς τὸ ὑπὸ τοῦ Stolypin ἐν ἔτει 1906 καταργηθὲν Μίρ, τοῦτο, ἐμφανισθὲν μόλις κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα καὶ μὴ ἀναγόμενον εἰς παλαιότερα σλαβικὰ καθεστῶτα, ἴσχυσεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παραλλήλως πρὸς τὸν θεσμόν τῆς μεγάλης γαιοκτησίας καὶ δὲν συνίστατο, ὡς πιστεύεται ὑπὸ τινῶν, εἰς κοινοτικὴν οἰκονομικὴν ἐκμετάλλευσιν ἐδάφους τινός. Ὅπου ἴσχυε τὸ Μίρ, ἡ γῆ κατενέμετο ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πατέρων τῶν οἰκογενειῶν ἢ τῶν ἀνδρῶν ἐν γένει καὶ ἐκαλλιεργεῖτο ἰδίαις ἐκάστου τούτων δαπάναις. Δύο μόνον ἀρχαὶ τοῦ καθεστῶτος τούτου ὑπενθυμίζουσι τὴν καθ' ἑαυτὴν κοινοκτημοσύνην: α) ἡ ἀρχή, καθ' ἣν ἡ ὑπὸ τὸ καθεστῶς τοῦ Μίρ τελοῦσα κοινότης ἦτο ἀλληλέγγυος πρὸς τὰ μέλη τῆς διὰ πᾶσαν ἀπέναντι τρίτων ὑποχρέωσίν των, καὶ β) ἡ ἀρχή, καθ' ἣν ἡ κατανομή τῆς γῆς οὐδέποτε ἐθεωρεῖτο ὡς ὀριστικὴ, ἀλλ' ἀνενεοῦτο κατὰ περιόδους ποικιλλούσας ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν, μηδέποτε δὲ ὑπερβαίνουσας τὰ 15 ἔτη. Πάντως περὶ πλήρους καὶ καθαρᾶς κοινοτικῆς ἰδιοκτησίας, ὑφ' ἣν μορφήν ἴσχυσεν αὕτη εἰς τοὺς πρωτογόνους λαούς, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ λόγος εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Μίρ.

40.— Διακρίναντες ἀνωτέρω τὰς κυρίας μορφὰς τῆς ἰδιοκτησίας, ἐχαρακτηρίσαμεν ὡς δευτέραν ἐκείνην, εἰς ἣν ἡσκησεν ὁ ἄνθρωπος τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ὡς μέλος πνευματικῶς διακεκριμένης κοινωνίας ἀνθρώπων. Ἡ μορφή αὕτη τῆς ἰδιοκτησίας ἐμφανίζεται ἐκ πρώτης ὄψεως συγγενῆς πρὸς τὴν πρώτην, περὶ ἧς μέχρι τοῦδε ἐπραγματεύθημεν. Καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην ἀγνοεῖται ὁ ἄνθρωπος ὡς ἄτομον καὶ ἀρύεται οὗτος τὰ δικαιώματά του ἐκ τῆς συμμετοχῆς του εἰς ὀρισμένην κοινωνίαν ἀνθρώπων. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις δὲν ἀποτελεῖ οὗτος φορέα περιουσιακῶν δικαιωμάτων εἰ μὴ μόνον ἐμμέσως. Ὡς τὸ καθ' αὐτὸ ὑποκείμενον τοῦ δικαιώματος τῆς ἰδιοκτησίας ἐμφανίζεται ἡ κοινωνία, εἰς ἣν ἀνήκει. Ἐν ᾧ ὅμως εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἡ κοινωνία αὕτη εἶναι φυσικῶς διακεκριμένη ἀπὸ πάσης ἄλλης κοινωνίας, ἐκάστου τῶν μελῶν τῆς μετέχοντος εἰς αὐτὴν κατ' ἀνάγκην ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς βουλήσεώς του, δηλ. διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι ἐγεννήθη εἰς τοὺς κόλπους τῆς καὶ δὲν γνωρίζει ἄλλον κόσμον πλὴν τοῦ εἰς αὐτὴν ἐνσαρκουμένου, εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἡ κοινωνία, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ ὑποκείμενον τοῦ δικαίου τῆς ἰδιοκτησίας, διακρίνεται πνευματικῶς ἀπὸ πάσης ἄλλης κοινωνίας, δηλαδή προϋποθέτει ὡς γνωστὴν τὴν ὑπαρξίν ἄλλης ἀντιθέτου πρὸς τὴν φύσιν τῆς κοινωνίας, τῶν μελῶν τῆς ἀνηκόντων εἰς αὐτὴν ἢ κατ' ἐλευθέρην ἐκλογὴν ἢ κατ' ἀνάγκην ὑπαγορευομένην οὐχὶ ἐκ τῆς φύσεως, ἀλλ' ἐκ νόμου ἀνθρωπίνου.

Ἡ ἰδιοκτησία, τῆς ὁποίας ἄμεσος φορεὺς εἶναι φυσικῶς διακεκριμένη κοινωνία, βασιίζεται ἐπὶ κοινότητος ἀσυνειδήτως δεδομένων εἰς τὰ μέλη τῆς νοημάτων (ἐπὶ τῆς ἀπλῆς φυσικῆς κοινότητος, ὅπως συνέλαβεν αὐτὴν θεωρητικῶς ὁ Ferdinand Tönnies), ἐν ᾧ ἡ πνευματικῶς διακεκριμένη κοινωνία ὡς φορέα αὐτῆς ἔχουσα ἰδιοκτησία βασιίζεται ἐπὶ συνειδητῶς

δεδομένων και συγκινούντων τὰ μέλη της ἀξιών (ἐπὶ δεσμοῦ, ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ ἐπιχειρήσας τὴν συμπλήρωσιν τῆς θεωρίας τοῦ *Tönnies Herman Schmalemberh*). Ἡ ἰδιοκτησία τοῦ δευτέρου αὐτοῦ τύπου ἔχει πάντοτε χαρακτῆρα ἀριστοκρατικόν.

Ἡ τοιαύτη κοινοτικὴ ἰδιοκτησία ἀπαντᾶται εἰς τὴν ἀρχαίαν Σπάρτην, ὅπου ἡ τάξις τῶν εὐγενῶν (τάξις μάλιστα, εἰς ἣν ἠδύνατο πᾶς τις νὰ εἰσχωρήσῃ, ἀνατρεφόμενος κατὰ τρόπον αὐστηρῶς στρατιωτικόν) ἀπετέλει κοινωνίαν διεπομένην ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς κοινοτικῆς ἰδιοκτησίας. Ὡς ἰδέα καὶ ὡς κριτήριον τῆς ἀξίας τῆς πολιτικῆς πραγματικότητος ἐμφανίζεται ὁ ἀριστοκρατικὸς αὐτὸς τύπος τῆς κοινοτικῆς ἰδιοκτησίας, δηλ. τοῦ κομμουνισμοῦ, εἰς τὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος, ὅπου ἡ κοινωνία τῆς κρατούσης τάξεως νοεῖται ὡς κοινότης οὐχὶ μόνον τῶν πνευματικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν. Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐβασίζετο αὕτη αὕτη ἡ ἱστορικὴ κοινότης τῶν Πυθαγορείων καὶ Πλατωνικῶν ἐπὶ τοῦ κομμουνισμοῦ τούτου. Ὅ,τι εἶναι ἱστορικῶς ἐξηκριβωμένον εἶναι τοῦτο: ὅτι αἱ κοινωνίαι τῶν πρώτων Χριστιανῶν ἐβασίζοντο ἐπὶ κοινότητος ὑλικῶν ἀγαθῶν. Ὁ θρησκευτικὸς κομμουνισμὸς των ἀποτελεῖ τύπον χαρακτηριστικὸν κοινοτικῆς ἰδιοκτησίας ἐχούσης ὡς φορέα αὐτῆς κοινωνίαν ἀνθρώπων πνευματικῶς διακεκριμένων ἀπὸ πάσης ἄλλης κοινωνίας. Τέλος αὐταὶ αὗται αἱ οἰκονομικαὶ ἀρχαὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου συνιστοῦν διὰ τῆς κοινοβιακῆς πολιτείας, ἣν ἐθέσπισαν, τὴν δευτέραν ταύτην μορφήν ἰδιοκτησίας.

41.— Ἡ τρίτη μορφή, ὑφ' ἣν ἐξεδηλώθη ἡ κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, εἶναι ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία. Αὕτη δὲν γνωρίζει ὡς φορέα περιουσιακῶν δικαιωμάτων εἰ μὴ μόνον τὸ ἄτομον. Ἡ ἐδραίωσις της προϋπέθεσε τὴν χειραφέτησιν τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀτόμου. Τῆς χειραφετήσεως αὐτῆς τὴν κυριωτάτην τυπικὴν ἐκδήλωσιν ἀπετέλεσε τὸ Ρωμαϊκὸν Δίκαιον, τοῦ ὁποῦ ἡ ἰδιορρυθμία (ἰδιορρυθμία ἀποτελοῦσα σύμπτωμα ὀλοκλήρου πολιτισμοῦ) συνίσταται κυρίως εἰς τὴν θέσπισιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ συμβάλλεσθαι. Χαρακτηριστικὸν παντὸς νομικοῦ συστήματος διεπομένου ὑπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας εἶναι ὅτι ῥίπτει ὀλοκληρον τὸ βᾶρος του εἰς τὸ ἐνοχικὸν Δίκαιον. Διὰ τὸν λόγον ἀκριβῶς αὐτὸν ἐθεώρησε καὶ ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς τοῦ δικαίου *Henry Maine* τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τοῦ καθεστῶτος τῆς πειθαρχούσης τὸ ἄτομον κοινότητος πρὸς τὸ καθεστῶς τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου ὡς ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνίας ἀπὸ τοῦ *status* ὡς καταστάσεως χαρακτηριζούσης τὰς οἰκογενειακὰς ἀπλῶς σχέσεις πρὸς τὴν σύμβασιν.

Περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐγεννήθη ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ κοινωνικὴ ἀνισότης, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ τι ἀπολύτως γενικόν. Δύο κυρίως εἶναι αἱ θεωρίαι, αἱ ὁποῖαι ἐζήτησαν νὰ λύσουν τὸ πρόβλημα τοῦτο κατὰ τρόπον ἀπόλυτον. Ἡ μία ἀνεπτύχθη ὑπὸ τοῦ *Καρλόλου Μάρξ*, ἡ ἄλλη ὑπὸ τοῦ *Φραγκίσκου Ορπενheimer*. Κατὰ τὸν *Μαρκ* ἡ γένεσις τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητος καὶ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ὀφείλεται εἰς τὸ φαινόμενον τῆς πρωτογενοῦς συσσωρεύσεως τοῦ πλούτου. Ἐνδογενῆς οἰκονομικὴ ἐξέλιξις ὠδήγησε παντοῦ εἰς τὴν ἄρσιν τῆς πρωτογόνου κοινότητος τῶν ἀνθρώπων. Ὁ *Orpenheimer* ἀντιπαρέταξεν—ὡς